

*Самарқанд давлат ветеринария медицинаси,
чорвачилик ва биотехнологиялар университети Тошкент филиали,
Технологиялар факултети Зоинженерия ва ипакчилик кафедраси
доценти Эсанов Азамат Шерназарович*

***Аннотация.** Мақолада наслчилик фермер хўжалиги шароитида қора-ола, голштин ва уларнинг дурагай таналарининг айрим биологик хусусиятларини ўрганилиб, гурухлараро катта фарқ кузатилмаган.*

Фақат голштин таналарида кўрсаткичларнинг бироз юқори бўлиши уларда шароитга мослашиши жараёни кетаётганидан хабар беради.

***Калим сўзлар:** рацион, тана, биологик хусусиятлар, қон, нафас олиши, юрак уриши тезлиги, феъл атвор, қора-ола, дурагай, голштин.*

***Аннотация.** В статье отражены некоторые биологические особенности телок черно-пестрой, голштинской и их помесей, где заметные межгрупповые различия не наблюдались. Некоторое повышение отдельных физиологических показателей голштинов объясняется акклиматизацией завозного скота.*

***Annotation.** Certain biological characteristics of white and black, Holstein and mixed breed heifers were studied at the conditions of "Roxatoy" breeding farm and no large differences were observed. Only the Holstein pedigree heifers had higher figures that shows they are adapting to the conditions better than others.*

Кириш

Сигирлар подасини сермахсул биринчи тукқан сигирлар билан мунтазам тўлдириб бориш, подаларнинг ўртача махсулдорлигини муттасил ортиб боришини таъминлайди.

Бунинг режали зотлар бузоқлари ҳамда таналарини жадал ўстириш, эрта муддатларда уруғлантириш, ғунажинларни илғор усулларда туғишга тайёрлашни таъминлаш талаб этилади.

Тана ва ғунажинларни ўстириш жараёнида уларнинг биологик хусусиятларини ўрганиш орқали ташқи муҳитга ҳимоя жавоби орқали сақлаш, озиклантириш ҳамда бошқа технологик жараёнларни мослаш тақоза этилади, ёки барча ўстириш ва парваришlash жараёнлари ҳайвонлар табиатида мос тушиши даркор. [1]

Тақиқот объекти ва услубияти

Тошкент вилояти Зангиота туманидан “Рохатой” наслчилик фермер хўжалигида таналарнинг айрим биологик хусусиятларини ўрганиш мақсадида илмий-ишлаб чиқариш тажрибалари ўтказилди.

Тажриба учун уч гуруҳ таналар ажратиб олинди:

I гуруҳ – қора-ола зотли таналар-10 бош.

II гуруҳ – ½ қора-ола ½ голштин таналар-10 бош.

III гуруҳ – голштин зотли таналар-10 бош.

Таналар хўжаликда қабул қилинган сақлаш ва озиклантириш шароитларида парваришланди.

Таналарнинг текис нормал ўсиши, ривожланиши ва ўз вақтида қочишини таъминлайдиган тўла қимматли озиклантиришни ташкил этиш юқори маҳсулдор сигирлар ўстиришнинг асосидир. [2]

Улар айвонли майдонларда боғламасдан асралиб, асосан хўжаликда етиштирилган озуқалардан тузилган тенглаштирилган рационларда жадал боқилди.

Даврлар бўйича молларнинг ўсиш ва ривожланиш кўрсаткичлари назорат қилиб борилди. Ҳайвонларнинг клиник кўрсаткичлари дастурга биноан ўтказилиб тана ҳарорати, юрак уруш ва нафас олиш тезлиги ўрганилди.

Маҳсулдор моллар, подалар ва зотлар фақат йўналтирилган наслчилик ишлари эвазига яратилган. [3]

Турли генотипга мансуб ҳайвонларнинг клиник кўрсаткичларида фарқ кузатилди.

1-жадвал

Ҳайвонларнинг клиник кўрсаткичлари ($X \pm C \times$)

Ҳайвонлар ёши, ой	Гуруҳи	Тана ҳарорати, °C	Минутда, марта	
			Юрак уруши	Нафас олиши
12	I	38.5±0.2	88.0±1.7	36.0±0.9
	II	38.5±0.2	89.0±1.7	37.0±0.8
	III	38.9±0.1	91.0±1.8	37.0±1.1
18	I	39.0±0.2	93.0±1.4	40.0±0.95
	II	38.9±0.1	97.0±1.5	44.0±1.00
	III	39.3±0.1	99.0±1.3	41.0±1.05

Тадқиқот натижалари ва уларнинг муҳокамаси

Қора-ола зотли молларда клиник статуси анча муҳим бўлиб, бу ҳол дурагай молларда ҳам меъёрлар даражасида бўлиб, унга қора-ола зотининг таъсири сезилган.

Хитой голштин таналарида эса биров бўлсада қора-ола х голштин дурагайларига нисбатан ўзгариш борлиги, уларнинг янги шароитга мослашишидан далолат беради.

Ҳайвонларнинг шароитга мослашишида тананинг барча аъзо ва тизимлари иштирок этади.

Қон тана ҳолатининг ишончли кўрсаткичи ҳисобланади. У ўзига хос мақом билан организмдаги кўрсаткичлардан далолат бериб туради.

2-жадвал

Таналар қонининг морфологик ва биокимёвий кўрсаткичлари

Кўрсаткичлар	I		II		III	
	12 ой	18 ой	12 ой	18 ой	12 ой	18 ой
Гемоглобин, г%	11.5±0.19	12.1±0.22	11.1±0.18	11.82±11.25	11.0±0.17	11.83±0.2
Эритроцитлар, минг/мм ³	10.71±0.2	11.8±0.2	10.6±0.2	11.38±0.2	10.9±0.19	11.5±0.2

Лейкоцитла р, минг/мм ³	10.25± 0.2	12.3±0. 2	11.55± 0.2	11.85±0.2 1	11.60±0. 17	12.55±0. 19
Умумий оксил, г%	8.45±0. 1	9.51±0. 1	8.31±0. 1	8.92±0.1	8.53±0.2 7	9.55±0.1
Албуминла р, г%	3.35±0. 1	3.15±0. 1	3.32±0. 1	3.1±0.1	3.2±0.2	3.3±0.1
Глобулинла р йиғиндиси, г%	5.1±0.0 7	6.30±0. 8	4.99±0. 07	5.92±0.06	5.35±0.0 8	6.15±0.0 1
Шу жумладан: Алфа	1.60±0. 1	1.78±0. 1	1.62±0. 1	1.82±0.1	1.62±0.1	1.85±0.2
Бета	1.25±0. 1	2.02±0. 1	1.35±0. 1	1.92±0.2	1.42±0.1	1.98±0.1
Гамма	2.25±0. 1	2.5±0.1	2.02±0. 1	2.08±0.1	2.31±0.1	2.32±0.1
А/Ф коэффицие нти	0.65	0.65	0.66	0.53	0.6	0.54

Қоннинг таркибидаги гемоглабин миқдори турли гуруҳларда катта фарқ қилмагани ҳолда ёши ортиши билан унинг миқдорини кўпайиб боришини кўриш мумкин.

16-18 ойликда қочириш учун таналар вазни кичик зотлар учун 320-340 кг (бушуев, қизил чўл), йирик зотлар учун 350-360 кг (голштин, қора-ола, швиц) бўлиши шарт. Қанча юқори вазнга эрта етиш озукалар сарфини камайтиради ва иқтисодий самарали бўлади. [4]

Наслчилик иши кенг маънода молларнинг махсулдорлик ва наслдорлик сифатларини яхшилаш ҳамда наслчилик ресурсларидан рационал фойдаланиш мақсадида молларни танлаш ва саралаш, наслдор ёш

молларни жадал парваришлаш бўйича амалга ошириладиган ташкилий-зоотехникавий тадбирлар тизимидир.

Наслчилик базасининг яқин йиллар мобайнида давлатнинг “олтин фонди” даражасига кўтаришимиз даркор. [5]

Ўзбекистон қора-оласида гемоглабин 12.12 % бўлгани ҳолда у хитой голштинларида 11.83 ёки 0.27 г % га юқори бўлиши ижобий ҳол ҳисобланади.

Эритроцитлар миқдори бўлиши ҳам қора-ола таналарида юқори бўлиб, бу фарқ катта бўлмади.

Лейкоцитлар миқдори эса энг кўп 11.60 ва 12.55 минг/мм³ хитой голштинларида кузатилиб, уларда янги шароитга мослашиш жараёнида асосий омил лейкоцитларнинг кўп бўлиши уларнинг химоя тизими шаклланаётганидан далолат беради.

Умумий оксил миқдори хитой голштинларида 18 ойлигида 9.55 г % бўлиб уларда ўсиш жараёнларининг жадаллигидан далолат беради.

Албуминларнинг юқори бўлиши қора-ола ва уларнинг голштин зоти билан дурагайларида кузатилиб хитой голштинларидан ишончли фарқ қилмаган.

Импорт қилинган сигир ва ғунажинлар тўла қийматли рационлар билан озиқлантирилган. [6]

Глобулинлар 6.3 г % қора-ола таналарда кузатилиб, унинг гамма фракцияси ҳали уларда кўпроқ бўлиши бошқа гуруҳларга нисбатан химоя тизими яхши ривожланганлигидан далолат беради.

Фермер хўжаликлари шароитида ҳайвонларнинг феъл-атворини ўрганиш йўли билан уларни сақлаш ва озиқлантириш тизимларини ишлаш билан юқори маҳсулдорликни таъминлаш талаб этилади.

Ҳайвонлар феъл-атвори уларнинг генотиби, сақлаш усуллари, озиқлантириш типи ва меъёри, кун тартиби ва бошқа омилларга боғлиқ бўлиб, уларнинг меъерий бўлишини таъминлаш зарур.

Молларнинг феъл-атвор кўрсаткичларини ўрганиш билан улар танасида кечаётган физиологик жараёнлар жадаллиги ва мутаносиблиги

хамда маҳсулдорлик кўрсаткичларини яхлит жараён сифатида ўрганиш зарур.

Феъл-атвор кўрсаткичларига қараб маҳсулот ишлаб чиқариш жараёнларига керакли ўзгаришлар киритиш лозим.

3-жадвал

Ҳайвонлар ҳаракатининг хронометражи

Ёши, ой	Гуруҳлар	Тик туриш		Ётиш		Фаоллиги, кадам
		Минут	%	Минут	%	
12	I	905.1±10.9	62.8	535.6±11.9	37.2	12509±61.7
	II	910.5±12.1	63.9	529.5±9.8	36.1	11579±71.5
	III	935.7±13.1	65.11	504.3±12.1	34.89	12021±68.1
15	I	915.1±10.1	63.54	524.9±10.1	36.46	14222±65.9
	II	896.1±11.3	62.9	543.9±9.8	37.1	12371±76.2
	III	932.5±12.3	64.76	507.5±10.9	35.24	12875±69.8
18	I	872.6±12.7	60.6	567.4±12.5	39.4	13827±71.2
	II	867.2±10.1	60.22	572.8±108	39.8	12173±68.7
	III	897±11.5	62.3	543.0±9.8	37.7	13023±73.6

Ҳайвонларнинг ёши улғайиши билан туриш ҳолати камайиши кузатилади (2.2; 3.68 ва 2.81%) бунинг сабаби ёши улғаяборган сари ўзларининг озуқаларга бўлган талабини тезроқ қондириб, кўп миқдорда қабул қилган озуқасини ётиб кавиш қайтариб ҳазм қилишга тўғри келади.

Қора-ола ва қора-ола зотининг голштин зоти билан биринчи авлод дурагайлари асосий биологик хусусиятлари бўйича сақлаш ва озиклантириш шароитлари мослашганлиги ҳамда юқори ўсиш ва ривожланиш кўрсаткичларига эришган.

ХУЛОСА

Наслдор таналарни ўстиришда уларнинг айрим биологик хусусиятларини инобатга олиш улардан келажакда шароитга яхши мослашган, сермахсул сигирлар етиштиришга асос бўлади.

Килиник кўрсаткичлари мўътадил, қонининг морфологик ва биокимёвий таркиби ижобий, унда қизил қон таначалари сони кўплиги, гемоглобин миқдорининг юқори, оқсил меъёрда бўлиб, фаол бўлган гурух молларидан сигирлар ўстириш мақсадга муофикдир.

ФҲЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Аширов М.И. “Научные основы и практические приёмы совершенствования племенных и продуктивных качеств черно-пестрого скота в условиях жаркого климата” Авт. докт. дисс. Т. 1994. с.24
2. Аннақулов Х ва бошқалар. “Наслдор таналарни 12-18 ойлигида жадал ўстириш”. Ўзбекистон Республикаси агросаноат мажмуаси тармоқларида инноватсион бошқарув фаолиятини модернизатсиялаш ва ривожлантириш муаммолари. Илмий-амалий конф. Материаллари. Тошкент, 2013 й. 23 апрел. 153-154 б.
3. Тошпулатов Б. Ж. “Влияние некоторых фенотипических факторов на формирование мясной продуктивности бычков разной породности” Авт. дисс. к.с.х.н. Ташкент, 2011
4. Носиров У.Н, Мақсудов И, Досмухамедова “Ўзбекистонда қорамолчиликни ривожлантириш омиллари”. Тошкент-2011, 72-73 б.
5. Мақсудов И. “Қорамолчиликда наслчилик ишлари ва селекция усуллари”. Зооветеринария журнали. 2014. №6. 32-33 бет.
6. Мақсудов И. “Импорт қилинган голштин зотли сигирларнинг озиклантириш хусусиятлари”. Қишлоқ хўжалиги ресурс тежамкор технологияларни яратиш ва уларни ишлаб чиқаришга жорий қилиш. Илмий-амалий конф. 2014 йил 20-21 ноябр II-қисм.